

Recenzja książki
House J., *Translation: The Basics*, Routledge,
London – New York, 2018, stron: xii, 210

Piotr A. WESOŁOWSKI

W odpowiedzi na pytanie o znaczenie wybranej frazy doświadczony tłumacz prosi o kontekst. Również w przypadku pytania o naturę przekładu konieczne jest wyjście poza uwarunkowania językowe i osadzenie procesu tłumaczenia w szerszym kontekście. *Translation: The Basics*¹ autorstwa Juliane House jest publikacją, która nie tylko wprowadza w tematykę *translation studies*, ale również w przystępny sposób przybliża specyfikę przekładu, wskazując liczne czynniki (m.in. kultura, władza, ideologia, gender, etyka czy kompetencje), które każdorazowo wikłają zarówno tłumacza, jak i jego dzieło. Wspomniana książka jest jedną z nowszych pozycji należących do stale poszerzanej serii *The Basics* wydawnictwa Routledge. Seria liczy ponad 50 tytułów poruszających szeroki zakres tematyczny, w tym zagadnienia z zakresu religioznawstwa (*The Qur'an*, M. Campanini; *Witchcraft*, M. Gibson), kulturoznawstwa (*Contemporary India*, R. Datta) czy metodologii badań (*Research Methods*, N. Walliman).

Juliane House jest języko- i przekładoznawczynią, emerytowaną profesorką Uniwersytetu w Hamburgu oraz była prezydent stowarzyszenia IATIS (International Association for Translation and Intercultural Studies). Zakres jej działalności badawczej obejmuje pragmatykę kontrastywną, analizę dyskursu, traduktologię i komunikację międzykulturową. House jest autorką wielu książek, w tym: *Translation* (2009), *Translation: A Multidisciplinary Approach* (2014), *Translation Quality Assessment: Past and Present* (Routledge,

¹ ISBN: 978-1-138-01640-8 (hbk), 978-1-138-01641-5 (pbk), 978-1-315-10192-7 (ebk).

2015) oraz *Translation as Communication across Languages and Cultures* (Routledge, 2016).

Translation: The Basics składa się z dwunastu rozdziałów podzielonych na cztery bloki tematyczne oraz z umieszczonego na końcu glosariusza wyjaśniającego w skróty sposób znaczenie kilkudziesięciu kluczowych pojęć, które pojawiły się w całej publikacji.

Część I – *Basic issues in the field of translation* – obejmuje cztery rozdziały i omawia podstawowe zagadnienia przekładoznawstwa. Punktem wyjścia jest oczywiście odpowiedź na pytanie o to, czym tłumaczenie jest. W tym miejscu należy zaznaczyć pewną różnicę terminologiczną między językiem polskim a angielskim. W drugim z nich istnieje rozróżnienie na *translating* i *interpreting*, którego w pierwszym brak. Obydwa pojęcia oznaczają przekład, jednak w tradycji anglosaskiej pierwsze określenie odnosi się wyłącznie do tłumaczenia pisemnego, drugie zaś – do ustnego. Warto o tym pamiętać, bowiem, jak tytuł sugeruje, House swoją uwagę poświęca przede wszystkim przekładowi pisemnemu, który rozumie jako „procedurę, w wyniku której oryginalny tekst, często zwany »tekstem źródłowym« jest zastępowany innym tekstem w innym języku, zwyczajowo zwanym »tekstem docelowym«”.

Charakteryzując kolejne epoki historyczne, od III tysiąclecia p.n.e. do współczesności, House omawia dominujące w nich poglądy na temat istoty przekładu, w tym refleksje Cyserona, Horacego, św. Hieronima czy Lutra. Wprowadzenie zawiera również odwołania do pozaeuropejskich szkół tłumaczeniowych, w tym do myśli arabskiej i chińskiej. Kolejnym zagadnieniem poruszonym w tej części są środki techniczne, którymi dysponują współcześni tłumacze (np. narzędzia CAT), specyfika pracy z ich wykorzystaniem, a także sposób, w jaki rozwój tłumaczenia maszynowego będzie wpływać zarówno na zapotrzebowanie na tłumaczy, jak i na zmiany sposobu ich pracy czy wymaganych od nich kompetencji. Dostrzegając kulturowy aspekt każdego tłumaczenia, House zauważa, że kompetencje kulturowe są niezbędne do prawidłowego odkodowywania znaczeń. Szczególnie interesująca z kulturowego punktu widzenia wydaje się zasygnalizowana tu problematyka styku kulturowej różnorodności z globalnym przemysłem, a także związane z tym zagadnieniem zjawiska lokalizacji i glokalizacji. W Części I omówione jest również pojęcie kompetencji tłumaczeniowych, które obejmują nie tylko biegłość w językach oraz zdolność przenoszenia treści między nimi, ale także szereg zdolności pozajęzykowych, znajomość zagadnienia, wspomnianą znajomość kodu kulturowego czy świadomość metajęzykową.

Zagadnienie kompetencji tłumaczeniowych służy House jako punkt wyjścia dla przedstawienia ważniejszych teorii przekładu. Wśród wspomnianych tu klasycznych koncepcji znaleźć można prace Romana Jakobsona czy De Beaugrande'a i Dresslera. House przybliży również dorobek innych nestorów teorii przekładu, w tym Eugene'a Nidy (teoria funkcjonalno-lingwistyczna), Itamara Ewena-Zohara (teoria polisystemów), Gideona Toury'ego (opisowe badanie przekładu, DTS) oraz George'a Steinera (hermeneutyczna szkoła przekładu). Prócz różnych podejść House porusza również m.in. podnoszoną przez Venutiego kwestię przezroczystości (niewidzialności) tłumacza, problematykę wyboru tekstów, które mają zostać przełożone (a które nie) albo przyczyn i konsekwencji przyjętych strategii tłumaczeniowych. Zagadnienia te są równie ciekawe co ważne, bowiem nierozzerwalnie wiążą się m.in. z ideologią oraz balansem władzy – tematami, do których House będzie wracała jeszcze parokrotnie. Ostatnim omówionym paradygmatem jest ujęcie funkcjonalne, które House utożsamia z podejściem opartym na teoriach działania i recepcji oraz z teorią skoposu. Krytyczny zarys dyskursu w obrębie *translation studies* zwieńczony zostaje propozycją spojrzenia na tłumaczenie, jako na proces rekontekstualizacji, który wymaga potraktowania przekładu jako wycinka języka osadzonego w pewnym kontekście. Propozycja ta nawiązuje do obecnej już u Bronisława Malinowskiego koncepcji kontekstu sytuacyjnego.

Ostatnie karty Części I oferują wgląd w rolę kultury i ideologii w przekładzie. Przechodząc od Geertzowskiego rozumienia kultury do ponowoczesnego jej ujęcia, House wskazuje szereg trudności, jakich ów termin przysparza myśli przekładoznawczej. Jednakże kultura okazuje się pojęciem zbyt użytecznym, aby z niego zrezygnować. Z impasu House wychodzi dzięki koncepcjom Dana Sperbera i Gerda Baumanna. Przedstawiona redefinicja pojęcia kultury staje się jedną z podstaw proponowanej krytycznej analizy dyskursu – narzędzia, które doskonale wpisuje się w rozwijaną na gruncie traduktologii percepcję przekładu jako przejawu ideologii. Ideologii rozumianej nie jako polityczna doktryna, ale jako zestaw przekonań i wartości. Tego rodzaju analiza jest w stanie ujawnić ideologie, (asymetryczne) stosunki władzy czy manipulacje w jej interesie „skryte” w wyborze tekstów do tłumaczenia, strategiach przekładu oraz (zamierzonym) wpływie na odbiorcę, we wszelkich formach paratektstu (przedmowach, posłowiach itp.) czy wreszcie w akcie projektowania odbiorcy.

Część II – *Some much-discussed concepts in translation theory* – obejmuje trzy rozdziały, w których zarysowane są kolejno takie zagadnienia, jak (nie)przekładalność, uniwersalia tłumaczenia czy ocena jego jakości. Czytelnik znajdzie tutaj omówienie znaczenia hipotezy relatywizmu językowego dla przekładalności. Ponadto ukazane role werbalnych ekwiwalentów i funkcji kontekstu społeczno-kulturowego w powstawaniu znaczenia uzasadniają proponowane wcześniej rozumienie przekładu jako rekontekstualizacji. Tematyka przekładalności ściśle związana jest też z pojęciami uniwersaliów zarówno językowych, jak i tłumaczeniowych. Zagadnienia te, wraz z trudnościami związanymi z ich badaniem, nakreślone są w odniesieniu do ujęcia funkcjonalnego, teorii Chomsky’ego oraz prac Hallidaya. Odpowiedzi na pytanie o ocenę jakości tłumaczenia House udziela, krytycznie odwołując się do teorii przekładu, których istnienie ów problem musi zakładać. Wśród porównywanych paradygmatów znalazł się m.in. model psychospołeczny, behawiorystyczny i funkcjonalny. Pobieźnie przytoczone są także cechy charakterystyczne myśli ponowoczesnej, poststrukturalnej oraz dekonstrukcjonistycznej. W konsekwencji House przedstawia własny model oceny jakości tłumaczenia. Jest on oparty na wcześniejszych pracach House z zakresu pragmatyki kontrastywnej, komunikacji międzykulturowej, jej badaniach korpusowych oraz na propozycjach Hallidaya.

W kontekście oceny jakości tłumaczenia podniesiona zostaje również kwestia widzialności tłumacza i jawności tłumaczenia – czy tekst „udaje” oryginał – oraz konsekwencji z tego faktu wynikających. Kolejnym ze wspomnianych kryteriów oceny jest też filtr kulturowy, z którego tłumacz korzysta w procesie przekładu.

Złożona z trzech rozdziałów Część III – *Some important new trends in translation studies* – dotyczy wybranych nowych trendów w traduktologii. Poruszane tu zagadnienia obejmują takie metody badania procesu tłumaczenia, jak techniki samoopisowe (raporty, introspekcja), eksperymenty behawioralne (fizjologiczne miary stresu, EEG, *keylogging* itp.), a także neuroobrazowanie. Jeden rozdział poświęcony jest również badaniom korpusowym, które z racji rosnącej wydajności dostępnych środków technicznych i dużej dostępności tekstów o różnych rejestrach cieszą się coraz większą popularnością. Jednakże rozwój telekomunikacyjny to nie tylko możliwość prowadzenia nowego typu badań czy nowe metody tłumaczeń, to również zmiany w zakresie komunikacji (także marketingowej), zmiany w rynku usług tłumaczeniowych i zmiany w funkcjonowaniu przedsiębiorstw. W tej części

omówiono również takie zagadnienia, jak sygnalizowana wcześniej globalizacja (rozumiana jako proces zacierania lub nawet zaniku granic narodowych) czy cyfryzacja. Konsekwencje otwierania nowych rynków na produkty globalne (tak materialne, jak i kulturowe) definiują na nowo komunikację marketingową oraz wymuszają rozpowszechnienie wspólnego środka komunikacji. Wraz ze wzrostem znaczenia języka angielskiego jako *lingua franca* zmienia się także jego zdolność do budowania tożsamości. Język angielski nie jest już własnością którejkolwiek z nacji. Jak zauważa House, kompetencje językowe przestają być kanwą tworzenia społeczności (dezaktualizując klasyczne modele socjolingwistyczne) i ulegają instrumentalizacji, a użytkownicy angielskiego jako drugiego języka niekoniecznie identyfikują się z którąkolwiek z anglojęzycznych społeczności. Inną ważną kwestią poruszaną w tym miejscu jest też kwestia odzwierciedlonych relacjami międzyjęzykowymi balansu władzy, a także konfliktów – roli i odpowiedzialności tłumaczy w konfliktach społecznych (np. w odniesieniu do mniejszości, migrantów), militarnych czy politycznych i dyplomatycznych. Postawione tu pytania nie znajdują jednoznacznych odpowiedzi, jednak stanowią one interesujący punkt wyjścia do dalszych dociekań, otwierając szerokie perspektywy dla przedstawicieli innych dyscyplin.

Część IV – *Translation in the real world* – zawiera dwa rozdziały. Pierwszy z nich oferuje nowe spojrzenie na przekład jako na technikę dydaktyczną w nauczaniu języka obcego. House zestawia ze sobą różne podejścia wypracowane na gruncie językoznawstwa stosowanego – zarówno przeciwne korzystaniu z przekładu w dydaktyce, jak i wspierające tę praktykę. Uznając umiejętność zmiany kodu językowego za naturalną zdolność człowieka, proponuje alternatywne spojrzenie ujmujące tłumaczenie jako metodę rozwijania językowo-kulturowych aspektów komunikacji, a także jako metodę stymulacji poszerzania świadomości kompetencji kulturowej.

Ostatni rozdział dotyczy codziennych problemów związanych z praktyką tłumacza. Jednym z przykładów takich problemów jest specyfika funkcjonowania wielojęzycznych instytucji (np. UE), które, deklarując ekwiwalencję języków, w istocie ukrywają fakt, że generowane w ich strukturach teksty są tłumaczeniami. House powtarza za Koskinen, że tłumacze często mają świadomość, iż ich teksty nie będą czytane, zaś same tłumaczenia są tworzone wyłącznie po to, aby były.

Inne poruszane tu zagadnienia obejmują ponowne nawiązanie do wpływu, jaki narzędzia CAT mają na pracę tłumaczy, na jej przyszłość oraz na

funkcjonowanie języka, specyfikę przekładu audio-wizualnego, a także kwestie etyczne, takie jak kontekst wykonywanych tłumaczeń, media, cel przekładu i jego wykorzystanie, które stwarzają szerokie pole do nadużyć. Dość ciekawą propozycją zaradzenia temu zjawisku jest zaproponowana przez Andrew Chestermana przysięga Hieronima (analogiczna do przysięgi Hipokratesa), w której zawarty byłby kodeks etyczny tłumaczy.

Translation: The Basics nie jest podręcznikiem do nauki przekładu. To pozycja, dzięki której czytelnik może rzetelnie przyjrzeć się problemom, z którymi boryka się przekładoznawstwo. Choć chwilami wydaje się, że House jedynie prześlizguje się po niektórych tematach, a wybrane propozycje (np. kwestia sposobu empirycznej weryfikacji filtra kulturowego) pozostają bez wyjaśnienia, to pamiętać należy, że nakreślenie wszystkich ważniejszych obszarów problemowych nie pozwala na szczegółową ich analizę w obrębie jednej pracy. Pewne zastrzeżenia budzić może również przyjęta definicja tłumaczenia, która wyklucza ze swego zakresu przekład intersemiotyczny i zdaje się pomijać zupełnie przekład języka migowego. Niedosyt budzi również uproszczony sposób rozumienia teorii skoposu, którego realizacja prowadzona jest tu wyłącznie do płaszczyzny językowej, podczas gdy sama teoria zakłada możliwość realizacji skoposu w innych płaszczyznach. Jednak nawet mimo miejscami przyciężkiego pióra bogactwo ukazanych perspektyw, które można przyjąć, analizując zjawisko przekładu, sprawia, że publikacja ta jest obowiązkowa nie tylko dla tłumaczy, ale dla wszystkich kulturoznawców, antropologów, filologów i socjologów. Książka została napisana z myślą o wykształconym czytelniku, który najpełniej skorzysta z licznych odwołań, stanowi ona bowiem swoistą mapę poznawczą optyk przydatnych w refleksji nad językiem, komunikacją, kulturą, władzą i etyką komunikacji.

Nota o autorze

Piotr A. WESOŁOWSKI – kulturoznawca, tłumacz, psycholog; obecnie związany z Instytutem Filologii Angielskiej i Katedrą Porównawczych Studiów Cywilizacji UJ. Zainteresowania badawcze: kulturowe aspekty przekładu, fake newsy, a także kultura i religia w ujęciu adaptacyjnym.

E-MAIL: wesolowski_pa@tlen.pl

